

g. prof. Levcu,¹² da mu bom nadaljevanje gotovo o pravem času, to je, še ta mesec, poslal. Nabralo se jih je toliko, da ne pojdejo vse v letošnji «Zvon», če bi se tudi v vsaki številki deset strani z njimi napolnilo. Glavne in naj večje še niso prišle na vrsto. Bog!

Prisrčno pozdravlja vse ljubljanske prijatelje in znance, sosebno pa Tebe

Tvoj stari pobratim

Janez

exšomešter

VEJICA ŠPANSKEGA BEZGA

RUDOLF KRESAL

I.

V svojih predalih sem našel staro zaprašeno knjigo. Vzel sem jo v roke in mislil, da v taki stari zaprašeni knjigi pač ne more biti nič kaj posebnega. Z nekim cinizmom, kakor da bi bil odpiral lastno srce, v dneh obupa vse prazno in opustošeno, sem jo odprl. Ali hudo sem se zmotil. To ni bila knjiga. Bil je dnevnik. Dnevnik star pet sto let, morda še več. A ko sem ga pričel brati, sem mislil, da mu manjka začetek. Ničesar mu ne manjka. Zakaj začetek bi bil prav tako lahko konec ali sredina, ali pa narobe. Za tistega, ki ga je resnično doživljal, je bilo tako; je bilo tako za človeka tistega časa, za onega, ki mu je usihala zadnja kaplja krvi.

Naslov je bil:

Vejica španskega bezga.

Ne štejem dni, ker nas je čut časa polagoma zapustil. Zmotil bi se, prej ali slej bi se zmotil in tako nehote zamenjal včerajšnji dan z današnjim. Od ne vem kdaj poznamo samo še čut prostora. A dasi nam vid od dne do dne bolj peša, je čut prostora vse ostrejši. Nemara prav zato. Omejeni od silnih zidov, ki so jih sezidali naši predniki, in odeti z večnim mrakom, tonemo v brezčasje. Nekoč smo šteli, koliko korakov je naša ječa dolga in ši-

¹² Urednik «Ljubljanskega Zvona» je bil 14. 5. 1882. Trdino pismeno «najuljudneje prosil, da bi mi o priliki blagovolili poslati spet kaj rokopisa o gorjanskih bajkah in povestih. Zdaj ga imam še za dve številki t. j. za 1. junij in 1. julij. A ker bodem v kratkem v listu dobil več duška, rad bi Vaših stvari vselej vsaj 5—6 strani natisnil. Kajti ljudje se ne morejo načuditi Vašemu krasnemu jeziku in Vašim prezanimljivim bajkam. Zatorej prelepo prosim nadaljevanja!» (Iz Trdinove zapuščine, ki jo hrani profesor Davorin Majcen v Ljubljani.)

roka. Takrat nam je šlo še za čas. Pa smo ga bržkone prav s tem štetjem preganjali.

Zdaj se česa podobnega nič več ne domislimo. Vemo, koliko korakov je naša ječa dolga in široka, in to nam popolnoma zadošča. Devetnajst korakov je široka in trideset korakov je dolga. Ali koraki, s katerimi smo jo izmerili, so bili zelo, zelo majhni. Pozneje smo se spomnili, da smo ječo premerili z uprav otroškimi koraki. Vendar ni nikomur prišlo na misel, da bi jo bil še enkrat izmeril s svojim moškim korakom. Ne, nasprotno! Še prav veseli smo bili te svoje otroške šale, v kateri je toliko bolesti in obupa. Devetnajst korakov je široka in trideset korakov je dolga. Pika. O, to je imenitno. Dolgočasje skoro da ne poznamo. Mislimo. Ne-prenehoma mislimo.

Pa v zadnjih dneh se je nekaj moralo pripetiti. Kar nenadoma smo spoznali, da nas je šest. Šest! Čudno. Zdi se, kakor da smo od včeraj, morda od včeraj, drug drugemu v napoto. — Le kako si moremo biti v napoto?!

Da, nekaj se je moralo pripetiti.

*

Tam zunaj nekje diha zdaj pomlad. Neke noči, ko smo nemara spali, je morala priti. Zakaj stene niso več tako mrzle. Vlažne so še, hudo so vlažne. Vendar, če se je dotakne kdo, ga nič več tako ne zazebe, kakor poprej. Tudi zrak ni več tako oster. Nekam toplovlažen postaja. Čutimo ga v prsih. Ali vseeno, do kosti nas nič več ne stresa. Počasi nas ogreje pomlad in vse bo spet dobro.

Haha-ha! Haha-ha! Haha-ha!

To se že dolgo ni pripetilo. Vsa ječa je polna smeha. Tam v kotu čepi na tleh mlad Bolgar in se še ves trese od napada. Obraz ima od smeha ves spačen. Takole trikrat zaporedoma, nekam zategnjeno, se je smejal le prve dni, ko je prišel. Potem mu je odleglo. Bog ve, česa se je spet domislil. Zmerom je zamišljen. Nikoli ne izpregovori besedice. Nem in gluh je za vse. Zdajle, ko čepi po svoji stari navadi spet v svojem kotu, je videti kakor čok ogromnega hrasta. Njegova široka pleča bi morala kljubovati vsemu. In zelo smo se začudili, ko je nekega poznega večera padel med nas, velik in močen, da smo se zbali, in ves je bil oblit s krvjo. Iz svojega kota nas vedno opazuje. A nikoli ne črhne zloga. Kadar se s kom sreča z očmi, tedaj jih žalostno pobesi in strmi v tla. Nihče se mu ne more približati. Da je Bolgar, smo izvedeli le slučajno. Neke noči je v spanju govoril in nekoga klical. —

Umiril se je. In s svojimi velikimi, živimi očmi zre spet predse.

*

Tovariši se mi zde vsak dan bolj zamišljeni. Seveda! Ponoči je morala priti. Pomlad! Zakaj, podnevi opazimo vsako izpremembo. A zakaj bi morala pomlad priti prav ponoči? Tako čudna je ta misel. Sicer pa se nam vsem morda le zdi, da je prišla ponoči. Ali pa smo vsi bolni in so še naše misli bolne. Prav na dnu nas vseh je že dolgo noč. Vse nas je ovladala. In zato nam je ta misel, da je pomlad prišla ponoči, tako nadležna. Muči nas. Ali pa nam je hotela s svojo mladostjo razgnati noč? Nam? Da bi nam ona razgnala noč? In s svojo mladostjo? Ne, kaj pa, če se je zato spet smejal Bolgar.

*

Mislimo, mislimo. Nekoč je za nas nekaj umrlo. Šlo je od nas nekaj neskončno lepega. In v srcih je ostal le pekoč, čudovito lep spomin. Krasne sanje, ki so se nam nekoč zdale minljive in smo se bali zanje, a so zdaj večne in pojdejo z nami iz teh turobnih zidov. Ljubili smo. Tako neskončno smo ljubili. Pa nas je tisto ljubljeno zapustilo. Dalo je roko drugemu. V nas pa je ostal ogenj velike ljubezni. Gori, gori. In duše so nam vse ožgane od tega neutešljivega ognja lastnih src.

Zato samo še mislimo. Prisilimo se. Z mislijo gasimo v sebi večni ogenj. In si lažemo, lažemo, da nas je vse zapustilo. Lažemo si s svojo strašno voljo, da bi ublažili, vsaj malo ublažili bolečino. O, zakaj polni smo še upanja. Polni vere v svoje čudovite sanje. In nade rasto. Morda, morda pride naš dan. Moj dan in Tvoj dan.

Tako željan sem ljubljene roke. Življenja.

Eh, kaj mi je! Pomlad je. In ljubljene roke ni. Bolgar molči. Vsa petorica krog mene molči. Jaz molčim. Vsi molčimo. In naša mladost molči.

*

Tam, tam pri steni gledam človeka, ki je Poljak. Bajе ima ženo in dvoje otrok. Daleč tam pri Visli. Joka in smeje se, kadar obuja spomine na svojo ženo in otroke. V njegovem koščnem bradatemu obrazu je samo bol. Iz bledih lic se mu leskeče dvoje živih oči, kakor dva bisera. Mi vsi imamo čudovito žive, široke oči.

Bolgar še nima trideset let, pa ima že sive sence. Meni jih je komaj sedem in dvajset. Ostali štirje pa še niso v petindvajsetem. Pomlad se je iz nas ponorčevala. Če bi nas hotela razveseliti, bi morala priti podnevi. Ali pa bi nas ponoči morala prebuditi iz spanja! Vsaj z enim samim žarkom svojega solnca bi nas morala pozdraviti. Pa se je zmotila. Ni ji prišlo niti na misel.

Haha. Kaj, če se je poigrala z nami! — Tudi meni se hoče smeha. — Kako je vse bolno. V Bolgarovem obrazu se poznajo krči.

*

Težko je z nami. Med seboj se še nekako razumemo. Marsikaj potrpi. Drug z drugim smo dobri. Dobri pač samo toliko, kolikor je v naših močeh. Iz tega kraja ni rešitve. In to nas navdaja s čudnimi mislimi. Vsak ima svoje sanje.

Le s pazniki je križ. Časih pride kdo k nam in nas vse ozmerja. Ne trpi najmanjšega šuma. Kaj se mu od časa do časa vse ne zazdi! Bog ve kje postavi kak orožnik svojo puško malo pretrdo na tla, in že priteče kdo k nam in vpije na nas, kakor da bi od nas kdo mogel postaviti puško malo pretrdo na tla. Tako mirni smo in tihi, da časih kar drug za drugega ne vemo. Ko bi ne bilo Bolgarovega smeha, Poljakovih spominov, ki nam jih pripoveduje, bi bili razen v ječi še v gluhonemnici. Šest nas je, pa se zdi, kakor da bi bil en sam.

*

Že ves dan me mučijo same težke misli, kakor da bi se moralo kaj zgoditi. Objema me čuden, nerazumljiv strah. Ponoči sem sanjal, da mi je umrla mati. Stal sem kraj njene postelje. Ona ni mogla več govoriti. Jaz pa sem molčal. V zadnjih izdihljajih me je poklicala. Sklonil sem se k njej in jo poljubil. Čez nekaj trenutkov sem ji zatisnil oči. Prižgal sem svečo in obslonel.

Proti jutru pa so se sanje mahoma izpremenile. Videl sem sebe, da sem ležal v dolgi, črni krsti, in da sem z desnico ugašal sveče, ki so stale krog nje. Pa to je moralo biti že v polsnu. Pravijo, da sem v spanju nenadoma sédel in vzkrilil z rokami. Takoj za tem pa da sem zaihtel, nekoga poklical, in da so me morali siloma umiriti. Tačas ko so mi pravili to, so vsi štirje, razen Bolgara, sedeli v polkrogu pred mojim pogradom in me začudeno gledali. Kakor da bi me s tem hoteli spraviti k zavesti. Le Bolgar se ni premaknil iz svojega kota. Sedel je tam s prekrižanimi nogami in strmel. Strmel je naravnost vame. In v njegovem ostrem, nepremičnem pogledu sem bral toliko sočutja, da mi je bilo nerodno. Nehote sem pobesil oči in pogledal v tla. Potem pa sem vstal. Moral sem se sunkoma dvigniti, ker so se tovariši vsi preplašeni umaknili. Bržkone so mislili, da bom pobesnel. Pa mi je bilo nemara le zaradi Bolgarovega pogleda tako težko. Storil bi bil ne vem kaj, samo da bi ne videl v Bolgarovih očeh tistega milega, da, milega, naravnost ženskega sočutja. Obstal sem sredi ječe. Brez moči. Brez misli. Poln nekega čudnega sovraštva do samega sebe. Nenadoma je šinil preko Bolgarovega obraza sre-

čen, vesel, ali sam Bog vedi kakšen usmev. Morda me sploh ni gledal, ampak si je le sam zase kaj mislil. Nemara se je spomnil kakega lepega dogodka. Nikoli do tega trenutka nisem videl na njegovem obrazu veselja. Zdaj pa, ne vem, ali so me bile sanje tako potrle, da njegove trenutne sreče, ali pa, morda, dobrote, nisem mogel prenesti.

Oh, nemara pa mi je res umrla mati... Sanjal sem. Še zdaj vidim, kako sem poljubil njene že hladne ustnice. Kako sem prižgal svečo in oblonel. In zdaj me ta sanjska podoba preganja. Rad bi komu povedal, pa si ne upam.

*

Tudi Poljaku ni dobro. Mrk je in žalosten. Toži, da ga zebe. Spomnil se je žene, Sonje, in svojih dveh otročičev. In ko je izrekel: Sonja, se je pričel nenadoma smejati. Mislili smo, da se bo umiril, pa mu je bilo vse huje. Obraz je imel naravnost strašen. Ne vem, ali mu je že osem in dvajset let, dvomim, ampak kaže jih pet in trideset. Ves obraz pa ima tako bolestno spačen, da nam je zblazneti, če ga gledamo. Pomagati mu ne more nihče. Poprej smo ga časih skušali pomiriti, pa je bilo še slabše. Zdaj mu damo mir.

Tako nam je med smehom skoro vso uro pripovedoval o Sonji, o sinčku Tarasu in o Joši, najmlajšem. Povedal ni nič novega. Tudi izpustil ni ničesar, niti dodal. Zdelo se je, kakor da bi se bil nekoč vsega naučil na izust, kakor otrok. Časih res ni povedal do konca. Premagal ga je jok. Ali o Tarasu, kako mu je nekoč, ko ga je držal v naročju, padel v Vislo, kako je segel z roko ponj in ga potegnil iz vode kakor veliko živo ribo, tega ni nikoli pozabil povedati. Kakor živo ribo, kakor živo ribo, je venomer ponavljal in se krčevito smejal. Ko bi ga le videli, je nadaljeval, kako je brcal s svojimi majcenimi nožicami in kako je vpil. Na vse pretege je vpil. Zdaj gotovo mislite vsi, da se je jokal, ali da ga je zeblo. Prav nič se ni jokal in prav nič ga ni zeblo. Potem pa je pritekla Sonja. Vsa zasopla in zardela je pritekla. Že oddaleč me je zmerjala, naj takoj odložim otroka, in da otrok ne znam péstovati. Pa ga nisem izpustil. Taras je tako brcal in tako hudo vpil, da sem se bal, da bi mi še enkrat ne padel v Vislo, če bi ga hotel odložiti. Potem pa mi ga je Sonja kar iz rok potegnila. Pa otroke že znam péstovati. O ja! Tarasu sem vedno pel, kadar sem ga péstoval. Takrat pa, ko mi je padel v Vislo, sem sedel na robu brega in si umival noge. Z levico sem ga tiščal k sebi, z desnico sem se pa umival. Neprenehoma je klical: Pane! Pane! otepal z ročicami in me vlekel za lase. Čez nekaj časa pa sem se malo pregloboko sklonil, da bi videl, kako je z nohti, in komaj sem se

zavedel, se mi je Taras že izmuznil in ležal v vodi. Kako pa mi ne bi bil padel v vodo! Vsakemu bi bil padel.

In ko je tako pripovedoval, je časih pričel sredi stavka ihteti in klicati: Sonja! Sonja! Taras! Joša! Telo se mu je venomer stresalo. Tiščal se je v dve gube in hotel udušiti jok. A to se mu je le redkokdaj posrečilo. In če se mu ni posrečilo, tedaj ni o Sonji in Joši ničesar povedal. Ihtel je kakor kak osemletni deček in ihte pretrgano izgovarjal: Jo — — ša! Jo — ša! — Nikoli ga ni videl. Rodil se mu je v času — ko ga ni — — doma. In Poljak je jokal, jokal do poznega večera in še v noč, tiho, skoro neslišno ihtel, si grizel ustnice in od časa do časa škripal z zobmi. Vendar se je časih malo umiril in zdaj pa zdaj izgovoril kako besedo, in tako mukoma povedal misel. Na ta način je povedal, da sta se s Sonjo že davno prej zmenila, da bo drugemu, če bo fant, ime Joša. In zdaj misli, da se mu je otrok srečno rodil, da je fant, in da mu je ime Joša. Kako neverjetno živo ga slika! Prav kakor Tarasa. Le o njem ne ve povedati ničesar. In kdaj pa kdaj se mu kar z obraza bere, kako bi tudi o Joši rad kaj povedal; da bi si celo najraje kaj izmislil. — O, mi bi mu to radi odpustili. Saj kadar ga ne premaguje žalost, tako imenitno pripoveduje. Človek bi ga v tej večni tišini poslušal ves dan in vso noč. Le ko bi se ne smejal in ne ihtel. Nam je prav tako hudo kakor njemu. Vsak je marsikaj izgubil. Nam bolečina ob spominih stiska grlo. Pa tudi besed nimamo. Njemu pa je bolje, če govori. Zadnje čase je hudo oslabel. Bojimo se zanj.

*

Pomlad smo si vsi zatajili. Drug drugemu smo jo molče utajili. Nihče noče izgovoriti njenega imena. Le časih postanemo zaradi tega vsi otročji in si povemo kako šalo, da se potem smejemo. A vsak ve, da si šale le zato pripovedujemo, da bi bil naš smeh bolj naraven. Da bi se rešili tistega strahotnega izraza na Poljakovem obrazu. Časih si iz nič napravimo tako veselje, da bi najraje vriskali. Ali tedaj, ko svojo šalo pritiramo do viška, ko se ta ali oni že glasno, precej glasno zasmije, ali celo od bolečine, ki jo povzroča zatajevano veselje, zavpije, zaslišimo od zunaj nena doma korake — in vsega je konec. Skozi lino na vratih pogleda v mrak dvoje svetlih oči, dvoje grozečih bliskov. Vsi potihnemo. Spet se zamislimo. In nič drugega ne mislimo, kakor na solnce. Tedaj si tudi mislimo: Bolgar je vsaj zdaj gotovo z nami. Kadar smo vsi mirni in tihi, vsak sam zase, tedaj je naš, nam čisto blizu. Vsem je lažje. Drugače pa je nam vsem tako težko zaradi njega. Nikoli nič ne govori. Tudi ne giblje se mnogo. Le misli. Bog ve, kaj misli?

*

Čas hiti. Da hiti, vemo le po tem, da zdaj pa zdaj premaga koga utrujenost in zaspi. In pomlad, prav za prav, občutek, da je nekje pomlad, bo kmalu minil. Komaj, pravkar smo zaznali za njegovo rojstvo, in že vemo za smrt.

Da, da, zdaj nam razganja prsi. Tako silno nam jih razganja, da bi od notranje bolečine najraje vpili. Vpili, da bi prevpili vse tiste mogočne glasove, ki prihajajo iz nas v naše uho.

Sinoči je nekdo kar nenadoma planil kvišku in posluhnil. Bilo je tema. Čez nekaj časa pa je spet počasi sedel in z nenavadno otožnim, zategnjenim glasom vprašal:

Ali ne čujete orgel? — — — — —

Nihče ni čul orgel. Nihče mu ni dal odgovora. Vsi so molčali. Vsak je poslušal le svojo pesem. Pesem, kako se nekje vse prebuja. Vsi so se premagovali, da niso planili, da se niso izdali, da se niso zgrabili za prsi in izrvali iz njih tiste pesmi, ki je vse dušila, omamljala in dvigala v že napol pozabljen, neznan svet. Oni pa se ni mogel premagati. Planil je in se prijel za prsi. In je vprašal:

Ali ne čujete orgel? — — — — —

In si ni iztrgal srca.

O, da, vsi smo čuli zdaj zamolklo, zdaj zvenečo godbo orgel. Vsi smo slišali pomladni psalm. Šumenje sveta. Molk neba. Pesem, ki je prihajala iz nas. Spet nas je objel ogenj ljubezni. Pognal nove plameneče mladike. Ni trohnobe in ne ječe, ki bi ga mogla pogasiti. Nekoč se je vsakemu nekaj zgodilo, kar mu je ostalo na dnu srca. In zdaj se tisto obnavlja leto za letom. Vse drugo je nič.

In ko je oni sédel, bi vsak od nas rad prisedel k njemu, da mu položi roko na razbolelo srce. Ali vse naše zunanje kretnje so ne vem kdaj postale tako čudne in glasovi tako prazni in votli, vse naše početje z nečem neskladno, da se je v podobnih trenutkih bal geniti.

*

Zdaj smo se zastrmeli v nekaj majhnega, sivega. V majhno lino, iz katere gleda na nas dan za dnem majhen črn križ. Gledamo vanj, kakor da bi od njega česa pričakovali. Ali skozi to majhno okence, ki je čisto pri stropu, in mimo krakov tega črnega križa, ni nikoli žarka. Le nekaj motnega strmi v nas skozi štiri motne, tesne line, ki jih dela križ. Zaradi tega križa, ki ga vidimo, smo časih vsi tihi. To je edina oblika, ki nam dá misliti. Po ure in ure ne izpregovori nihče besedice. Nepremično sedimo v vrsti, z obrazi proti lini in vsak si misli, da je sam. Da ni nikogar razen njega. In Bolgar je z nami. Treba se mu je bilo premakniti s svojega starega mesta le za ped, in je bil z nami. Zdaj smo vsi. Glave

imamo oprte na pesti, sključeni v dve gubi se s komolci opiramo na kolena. Vem, časih ta ali oni nič ne misli; a to je le redkokdaj. Zmerom, skoro zmerom pa smo zunaj v svetu. In tedaj so naši obrazi popolnoma izpremenjeni. Nekaj milega nam sije iz oči, ali pa so pogledi trdi, neizprosni. Kadar je tako, tedaj škripanja z zobmi noče biti konec. Ali stisnjene pesti, na katere naslanjamo glave, nas krote. Od časa do časa kdo pljune. In pripeti se, da pade na tla nekaj kakor droben kamenček. Zob. Spet je vse tiho. Oni pa si skrivaj, kakor da bi ga bilo sram trenutne bolesti ali jeze, briše z rokavom ali s pestjo kri z ustnic.

Zunaj pa cveto zdaj jablane in češnje, kostanji in dren. In vrtnice se bodo kmalu razcvetele. O, kako mislimo na polja, ki zelene, in na gozd, ki mora biti zdaj kakor mlado dekle. — Da, da, tudi na dekleta mislimo. Vsak na svoje. Pa o njih nihče nikoli ne govori. Človek bi mislil, da smo zakleti. Strah nas je pred izgovorjeno besedo. Kaj vsega nam ne pričara en sam glas!

Molka pri nas je vedno več.

*

Danes je v ječi nenavadno svetlo. Takoj zjutraj se nam je zazdelo, da mora biti zunaj v svetu nekaj posebnega. Tako svetlo še ni bilo nikoli. Prvi trenutek smo bili od tega nevsakdanjega doživetja tako prevzeti, da smo se dali zavesti: čakali smo: zdaj-zdaj prisije solnce. Od trenutka do trenutka se nam je zdelo, da se skozi ono majhno lino gori pod stropom vije k nam svetla mavrica. Videli smo vse polno barv, zdaj v kolobarjih, zdaj v lokih. Ali kmalu se je naša domišljija umirila. Solnca ni bilo. Le svetloba je malo močnejša kakor druge dni. In kako bi k nam moglo prisijati solnce, ko ves ta dolgi čas, vsa leta, ni prisijalo niti enkrat. Pa zaradi nas da bi se premaknilo iz svojih tečajev? Haha! Zaradi nas! Ampak toplo je. Kaj je nemara že poletje? Da smo za pomlad prevarani? Da bi se bili zmotili? Da ni zdaj pomladi?

Polašča se nas težek, top nemir. Ječa, v kateri smo, bi bila za dva še precej prostorna, za tri premajhna. Pa nas je šest v njej. In ta nemir. Danes smo kakor mravlje. Nihče ne more mirovati. Neprenehoma se gibljemo. V prsih nam je, kakor da bi jih nekaj razganjalo. Zadevamo se drug ob drugega. Ta ali oni kaj zagodrnja. Bolgar, o, tudi Bolgar je vstal. Njegove oči so polne skrivnostnega ognja. Njegova velika, močna postava se premika po ječi kakor nekaj tujega, gibkega, povsem neznanega. Prostora je vse manj. Zdi se, da bomo vsak čas pobesneli. Napadli drug drugega. Gledamo kakor ostekleneli. Ne upamo si pogledati v oči. Vem, da gledam jaz prav tako stekleno, divje, kakor oni. In ta

zavest je strašna. V sebi ves čas nekaj dušim. A čutim, da dolgo ne bom mogel. Ne morem si pomagati. V prsih me nekaj silovito tišči. Vsak čas se mora kaj razleteti. Raztreščiti. Da bi se zidovi razmajali. Ali pa se mora zgoditi kaj nenavadnega, hudega, ali karkoli, samo da bi nas tisto novo pomirilo.

Nevede smo pričeli hoditi po ječi drug za drugim. V ozkem krogu se vrtimo, kakor da bi se po vrtečem se vrtiljaku premikale steklenice sem in tja. V glavi se nam vrti. Vse bolj. Časih krog za spoznanje razširimo, čez čas ga spet za spoznanje zožimo. Glave nam silijo k tlom. Zdaj pa zdaj se kdo opoteče. Pa se isti trenutek zave in spet zravna. Z upognjenim hrbtom se zažene dalje, v loku, kakor pijan. S hitrim, negotovim korakom sledi hrbtu svojega prednika. Nehote krijemo drug drugega v krog. Neznana sila nas žene dalje, neprenehoma dalje, v krogotek. Zdi se, da ne more nihče storiti napačnega koraka. Le vrtoglavica je vse hujša. In bolečina v prsih raste od sekunde do sekunde. Nihče ne more odnehati. Polašča se nas besnost. A v vsem tem nekaj čutim, se čudim, kako moremo tako tiho, skoro neslišno hoditi. Šest nas je. Pa korakov skoro ni čuti. Pred očmi nam raste mrak. Kam je šla tista svetloba? Morda jo je pregnala vrtoglavica? Mislím, mislím! Strah me je. A od časa do časa se nam zazdi, da je vseeno bolj svetlo kakor druge dni. Tedaj vsi hkratu glave malo privzdignemo, kakor da bi to svetlobo gledali s svojimi steklenimi očmi izpod čela. Ampak ves čas, neprenehoma, nas prevladuje mrak, raste noč. Zdaj pa zdaj se zabliška. Nekaj svetlega šine mimo. Tekamo. — Kaj bo. — Drug za drugim — kakor da bi se v temi podile velike miši.

Minute morajo potekati. Nihče se več ničesar ne zaveda. Vsem je tako tesno in prsi se hočejo vsak trenutek razpočiti. Pred očmi se nam vse bolj megli. Zdaj se že vsi opotekamo. Svojih tovarišev ne morem več opazovati. Le črnemu pred seboj, kakor od nekoga prisiljen, še nehote sledim. Za čas čutim tla pod seboj. Potem se spet vse zamaje in nekje obvisim. Skozi križ pri stropu gleda v nas siv obraz. Vselej, kadar zre kdo proti temu sivemu obrazu, zmanjša korak. In ko mora zaviti, ko ga oni, ki je za njim, neslišno, nečutno potisne dalje, pospeši prvi spet primoran svoj korak, se z novo silo zažene v krog, da bi čimprej spet ugledal luč. Nad nami je nekaj blaznega. In to blazno prihaja od črnega križa gori pod stropom. Prihaja od luči, ki jo dela črni križ, od križa, ki deli okno. Saj vemo vsi, da bi bilo bolje sedeti v vrsti, mirno čepeti na golih tleh, si opirati telo s komolci ob kolena, glave ob pesti in strmeti tja gori v svojo nado, v motno, medlo luč, do noči. Ali v prsih nam je tako težko. Razganjajoč ogenj jih žre. Objema nas nekaj divjega. V duše in srca se tihotapi bes.

Drug drugega se bojimo. In morda tekamo zato drug za drugim, kakor da bi se lovili in si uhajali. Kdo ve, kaj bi storil ta ali oni, če bi se kdo ustavil le za trenutek. Ali pa bogve, kaj bi se zgodilo, če bi sedeli mirno v vrsti in gledali v lino. Morda bi kdo res pobesnel in napadel tovariša. Sinoči, v mraku, sem se bal, da bi me kdo ne ugriznil — — — — —

Poljak je padel. Nekaj časa se je opotekal in se trudil, da bi hodil ravno za svojim prednikom. Potem pa se je nenadoma zgrudil. Tiho, komaj slišno je zaječal in obležal. Obstali smo. Ne vem, kako sem se mogel domisliti: nehote sem pogledal svoje tovariše, ki so stali vsak na svojem, kjer so se ustavili, in v obrazih vseh sem videl nekaj kamenitega. Trenutek se ni nihče genil. Nihče ni sklonil glave k Poljaku, ki je ležal stegnjen na tleh. Vsak je čutil le oviro, da je nekaj nepričakovanega prišlo vmes, in da mora zdaj mirovati, da ne more dalje. Poljak je sopol. Lovil sapo. Grabil z rokami po vlažnih tleh. Izza nohtov mu je v drob- nih kapljicah curljala kri. Pa se nihče ni mogel geniti. Stali smo kakor pribiti. Minil je še trenutek. Potem smo se hkratu vsi nenadoma zavedeli. Sklonili smo se k ležečemu Poljaku. Deset rok mu je hotelo pomagati. Nihče ni izdal glasu. Ko smo ga položili v kot, smo posedli krog njega. On pa je mahnil z roko. Mahnil je tako nekam čudno, skoro zaničljivo, kakor da bi mu bili vsi, prav vsi nadležni. Mene je zbolelo. In zdi se mi, da tudi tovariše. Po licu mu je tekkel pot. Najmlajši se je sklonil k njemu in mu z vodo omočil senci. Pa tudi tega je odpodil. Hotel je biti sam. Popolnoma sam. Kaj smo mu mogli pomagati?

*

Počasi smo se spet zbrali in pomirili. A le na videz. Zrak je bil čudno težek, soparen, z nečem nasičen. V prsih nas je od pre- stanega napora bolelo. Čuti je bilo eno samo močno sopenje. Le od časa do časa se je zazdelo, kakor da bi bil Poljak tam v kotu zaječal ali zaihtel. Tedaj se je ta ali oni zgenil. Samo za trenutek. Poljaka je takoj spet pozabil in se pogreznil vase. Polaščala se nas je spet ena tistih težkih, nerazumljivih ubranosti, ko je vsak nekaj hotel, samo nekaj mislil in poslušal od bogve kod bolj ali manj ubrane tihe glasove nečesa. Morda smo poslušali vsi ene in iste glasove, mislili vsi eno in isto, hoteli vsi eno in isto. Saj naših šest teles je bilo eno samo telo, en človek. Navezani drug na dru- gega, smo se v dolgih letih mračne skupnosti združili. V nas vseh je živel en jaz, eno hotenje. Kadar se je komu zahotelo sprostitev, tedaj ni bil nikoli osamljen. In pripetilo se je, o, pogosto, da se je komu v obupu teme zahotelo krvi, maščevanja. Tedaj se je nam vsem pred očmi meglilo rdeče. Morda je bila na koncu koncev

prav ta vez skupnosti tista sila, ki nam je branila, da se med seboj nismo poklali. Saj v bistvu smo drug drugega bili do kosti naveličani. Celo mrzili smo se. Ali misel, da je s tovarišem prav tako kakor z menoj, nas je varovala pogube. Pogube? Morda.

Bogve, kje so ta dan bile naše misli. Morda nikjer. Prav nikjer. Malo poprej, preden se je zgrudil Poljak, nas je objemal strahoten občutek, da nam nekaj nevidnega krči in razteza ude. Kaj je bilo to? Kaj?

Zavest, da za nas ni nikoli «časa», je od dne do dne hujša. Ta dan pa nas je pritirala na rob. In kdove, kaj bi se še utegnilo zgoditi, če bi se ne bil zgrudil Poljak. Mogoče, da bi res planili že takrat drug na drugega in napravili temu ali onemu konec premišljevanja. Zakaj občutek prostora, da smo na tem prostoru nekaj kvadratnih metrov brezupno priklenjeni drug na drugega, da se vsak trenutek dotikamo s temi svojimi umazanimi, že cele mesece neokopanimi telesi, nas navdaja s studom in odvratnostjo. Nad nami visi neprenehoma zločin. Uboj in skrunstvo. A nikoli ne pokaže nihče niti z najmanjšo kretnjo svojih občutkov. Vemo pa vsi, kako je. Če ne bi bilo teh debelih sten, in bi po ukazu morali biti priklenjeni na prostor, v brezčasje, v to bedo, t a m z u n a j, tedaj bi se godile hude reči. Ali v vseh zmaguje misel skupnosti, da je vsem enako, in da smo vsi obsojeni zaradi istega greha. Prej bi se oprli s svojimi iznemoglimi telesi ob orjaške zidove in jih skušali podreti, kakor pa da bi se le eden od nas lotil drugega samo z mezincem. Pa vendar nas je še malo poprej oklepal strah, da smo na temenu čutili mravljinčno polt. In potem, ko se je Poljak zgrudil, so naše ustnice morale nehote šepetati: «Rešen! Rešen! Kako se je tihotapil za mojim hrbtom, tihotapil, kakor da bi miš plesala v temi s svojo žrtvijo. Doteknil se me je. Kako opolzke roke ima, mastne.» Tako sem mislil, šepetal sam pri sebi jaz, tako so mislili in šepetali vsi moji tovariši. Tudi Poljak, ta ubogi Poljak, ki je ves skrušen, iznemogel ležal na tleh, stegnen kakor Kristus na križu, je tako mislil. Tudi njemu, kakor nam, so drgetale ustnice. Prav kakor nam. Le da ni mogel premagati svoje slabosti. Telesno je šibkejši. A misel je imel isto. Vsi smo si podobni. Da, ko sem se spomnil tistih opolzkih, mastnih rok, umazanih teles svojih tovarišev, sem se nehote pogledal. In v sebi sem videl vseh svojih pet tovarišev. Oni so se prav tako zgražali pred menoj. Prav tako jih je tresla mrzlica ob dotiku drugega, kakor mene. Haha! Kako je vse to imenitno, čudovito. V nas sta Bog in Lucifer v eni osebi. Sveta in zavržena Dvojica — vsa naša skrivnost. Zdaj prihaja na dan tisti neštetokrat prekleti in blagoslovljeni Sluteni, Nevidni, Skrivnostni, ki je kriv vsemu, ki je in ki ga ni. Haha! Kako je vse čudovito.

Časih pa nas navdaja občutek, da čepi na golih tleh šest enakih ur. Šest enakih ur, ki jih neka roka navija vse hkratu, vse enako, z božjo natančnostjo do zadnje moči prožnega peresa. Ni se zmotila niti za miligram. In mi smo nihala. Nihamo vsi enako. In če se komu zazdi, da niha tovariš drugače kakor on, je to le — privid. Tovariš je morda manjši ali večji kakor on, pa se njegovim očem zdi, da niha bolj počasi ali pa hitreje. O, da, nismo samo nihala. Smo srca svojih lastnih ur. Celo tiktakanje slišimo. In tiktakamo vsi enako. Vsi umiramo brez razlike utripa. Vsi živimo brez razlike krvi. Srca nam utripljejo zdaj pa zdaj tako glasno, kakor da bi res kje tiktakalo šest velikih, starih, zelo starih ur. Ur! . . . Ur! . . . Čas je večn. Za ure časa ni. Le prostor, za nas je le prostor. Devetnajst korakov širok, trideset korakov dolg. O, v tem je ideja. V tem je čas. Nepremičen čas. Tako je bilo. Morda tako tudi ostane. Le korakov bo več. Ječe bodo daljše in širše! — In po tem prostoru nam plešejo misli kakor zlohodne pošasti. Prav tako nam je, kakor da bi misel drugega videli, jo gledali. In čakali prilike, da jo ujamemo, stisnemo v pest kakor ujeto muho, in bi jo z vsem zamahom svoje roke vrgli ob tla in jo ubili. — Da bi ubili misel! Zakaj hoče se nam smrti, nekega nehanja tega življenja, pa najsi bi bilo že kakršnokoli. Vse nade so ugasnile. Štiri mračne stene nam govore dan za dnem, noč za nočjo o svoji sili, o svoji moči, o naših šibkih telesih: Saj so vam ubili pesti! Ehehe! Ubili so nam pesti. — Ubili so samo to, kar so mogli, ali pa še celo samo to, kar so utegnili. Misli pa niso ubili. Te niso mogli ubiti. To ubijamo sami. O, pa kdaj je še mogel človek ubiti svojo lastno misel . . . ?

Od časa do časa se srepo zazremo drug v drugega. Naši obrazi so vedno, neprenehoma brane, a nikoli povsem, do zadnjih skritih globin prebrane knjige. — — To smo Mi, v brezčasje obsojeni, na prostor priklenjeni ljudje, ki sta nam misel in neko osnovno čuvstvo, hotenje po nečem, edini izraz življenja. Da, to smo Mi, ki ugibamo drug o drugem, **kako** ta ali oni kuje izraz svojega življenja. Premišljujemo, **kako** pride ta ali oni do nečesa, in se silimo biti dobri drug z drugim v zavesti: da smo v resnici vsi enaki, da so si poti, po katerih hodimo, po svojem bistvu docela enake, le da se bo prvi ali drugi morda prej ustavil, da bosta prišla oba z eno in isti mislijo do popolnoma različnih, ki bosta obe speč resnični. — To smo Mi, ki nas je strah, ki se drug drugega bojimo, in skušamo nemara prav zaradi tega strahu pronikniti v labirint tovariševega duha, da bi z njegovo silo okrepili svojo. In tako se časih srepo gledamo. Prav za prav vemo vse. Ampak drug o drugem si nehote ustvarjamo skrivnost. Hočemo v očeh uganiti misel ali čuvstvo, ki ju ima tovariš. In tedaj vi-

dimo, da ni v teh naših očeh nič ljubezni. Pa tudi sovraštva ni nič. Ničesar ni v njih. Le močne so videti, kakor skovane. Vsak dan so močnejše. In za to močjo se mora nekaj skrivati. Zdi se nam, da bo nekoč kar nenadoma kdo vstal in nam to moč razodel, povedal misel, čudovito jasno in lepo, vseodrešujočo. Zidovi se bodo razpršili in da bo tisti trenutek zasijalo solnce, ki nam ga je v s v o j i pravičnosti vzela tuja misel.

*

Do nečesa je moralo priti. Sicer je minil včerajšnji dan kakor vsi prejšnji. Zdaj že ne verjamemo več, da bi bil kaj svetlejši. Zdelo se nam je. Vse, kar mine, se nam zdi že čez malo časa, da je bilo privid. Le nekaj težkega, turobnega je od sinoči ostalo v nas. In to težko, turobno je od nečesa obsvetljeno.

Popoldne smo čepeli v vrsti in strmeli do večera v tisti križ zgoraj pri stropu. Bilo nam je vsem, kakor da nekaj pričakujemo. Vsak si je natihem mislil, da se nekaj mora zgoditi. Karkoli, da, samo da bi se tisti razganjajoči ogenj v naših prsah za trenutek utolažil. Govoril ni nihče. Od časa do časa se je začulo od tega ali onega lahno hropenje, ki pa ga je takoj zatrl. Nihče se ni maral več izdati. Tistega krogoteka je bilo menda vseh malo sram. Drug proti drugemu smo se čutili krive. Kaj več v nas ni moglo priti. In ure so potekale res, kakor da bi jih sploh ne bilo, kakor da se je čas nekoč ustavil. Želeli smo si noči, teme, da bi prišli ven iz tega mraka. Ali občutek brezčasja nas je tiščal k tlom kakor še nikoli. A ko se je potem naša nada uresničila, ko so se s hodnika začuli težki, enakomerni koraki, ko je v vratih zarožljaj ključ, smo se rahlo zgenili. Paznik je prinesel južino. Kmalu bo noč, smo pomislili vsi hkratu, in vse nas je pretreslo. Vrata so se počasi odprla. Paznik je postavil posode na tla. Votlo je zazvenčalo. Ozrl pa se ni nihče. Pazniku se je zdel naš mir sumljiv. Stopil je v ječo in se pričel razgledovati. Zdelo se nam je, kakor da bi bil za našimi hrbti vohal pes. Bolgar se je nenadoma krčevito stresel. Planil je pokonci kakor pobesnel. Še sede smo se ozrli vanj. Oči so mu bile izstopile. Skočili smo za njim. Bolgar je neprenehoma buljil v paznika. Paznik pa se je kakor v strahu umaknil za korak nazaj, potem še za enega, in nas s čudnim, nekam plašnim izrazom motril — le trenutek — takoj se je zbral in pričel spet vohati. V njegovem obrazu je bilo res nekaj pasjega. Pričeli smo se nehote umikati. Pazniku so se zaiskrile oči. Gledal je še bolj pozorno. A zdajci smo opazili, da Bolgar ne gleda pazniku v obraz. Da se nekam čudno, prežeče sklanja, vse niže. Telo se mu je v trenutku pričelo sločiti.

Gledal je paznikovo roko, ki je držala vejico španskega bezga.

Poljak je zaječal. Ves obraz se mu je raznežil. Skoro milo je pogledal paznika in s tihim, hripavim glasom izpregovoril:

Pane! Pane! Daj! Daj!

Paznik pa se je le zarežal. Pokazal je dve vrsti močnih rumenih zob. In pričel vejico španskega bezga vrteti. Poljak je spet zaječal:

Pane! Pane! Daj!

Stali smo kakor okameneli, zamaknjeni v veliki, rdeče nadahnjeni cvet in v zelene liste, v temnozeleno stebelce. Ječa se nam je zazdela vsa razsvetljena. Pomlad je prišla vanjo. Pomlad! Pomlad v ječarjevi roki. Po vsej ječi se je razširil omamen vonj. A paznik se je režal, vrtel neprenehoma vejico v svoji roki kakor za šalo in nas opazoval, užival v naši odrevenelosti. Bolgarovo telo se je vse bolj sločilo. Zdajci pa je bilo pazniku šale nemara dosti, vrgel je vejico po tleh in zaloputnil vrata. Ključ v ključavnici je utihnil, a mi smo še zmerom stali omamljeni in bledi pred čudovitim cvetom. Potem pa se je Bolgarovo ogromno telo, ki se je ves čas sločilo, nenadoma podaljšalo, po ječi se je razlegal rjoveč krik, takoj za njim zamolkel padec. Bolgar je ležal z vsem telesom na tleh, ihtel in poljubljal rdeči cvet. Le trenutek smo gledali. Poljak je lažno vrisnil, padel na Bolgara, nanj drugi, tretji, četrti in peti. Med nami se je razvil obupen boj za zeleno vejico. Bili smo krog sebe kakor divji, se grizli in butali ob Bolgara, ki se ni premaknil. Čez nekaj časa se je vdal. Z malone grabežljivimi, tresočimi se rokami smo raztrgali vejico Bolgaru iz rok. Ta je dobil zelen list, oni del cveta. Vsak je imel nekaj. Bolgar se je prvi umaknil v svoj kot. Za njim smo se počasi vsi p o s k r i l i na svoja mesta. V ječi je zavladovalo nekaj svetega. Zidovi so onemeli. Lina gori pri stropu je ugašala. Vse, kar je bilo krog nas resničnega in bijočega, je ugašalo. Prihajala je noč. Čudovita noč. V nas je zadihala pomlad z vso svojo prerajajočo in obujajočo silo. Z vejico španskega bezga v roki smo sanjali. Vstajalo je davno preteklo življenje. V prsih nas je peklo. Ali v tej bolečini je bila sladkost. Oživila je vsa ljubezen, ki smo jo kdaj nosili v svojih srcih. In raztrgani cvet je vonjal po vsej ječi. Raztrgani cvet.

Ko pa nas je ogrnila noč, ko so zeleni listi in male rdeče cvetne čaše v naših očeh ugasnile, se je tam iz Bolgarovega kota začelo tiho ihtenje. Bolgar je jokal, je ihtel. Pa to ni bilo ihtenje, bila je uklenjena pesem prostosti.

Zajokali so zidovi.

II.

Noč je minila. Danes smo čudno apatični. Prebudili smo se brez pozdrava. — Nihče ni spal. — Vsi molčimo. Tudi pazniki so zadovoljni. Nihče ni ničesar pripomnil. Zjutraj so molče prišli in molče odšli. Le malo bolj sumljivo kakor običajno so se ozrli po ječi. Ali opazil ni nihče ničesar. Kaj naj bi bil opazil!

*

Raztrgana vejica španskega bezga je zvenela. Cvet in listi so počrneli. V ječi bodo zgnili. Vlažno je in zraka ni.

Mirni smo. Tako čudovito mirni. Prazni do obupa. Skozi lino med križem nas gledajo štiri sive, prazne oči, štiri majhna okenca. Okenca, danes so to okenca, jetniške line. Tako-le bomo nekaj časa vsi prazni gledali krog sebe in si govorili, da so stene stene, da je ječa ječa, da je lina lina, in da smo mi jetniki. Pribijali bomo le dejstva in nihče ne bo pri tem pribijanju razglabljal o čem. Ob vejici španskega bezga presanjana noč nam je vzela vso silo, nas je izpraznila. In kakor da bi se bili šele pred trenutkom sprijaznili s svojo usodo, se nam zdi vse samo ob sebi umevno. Ničesar ni, kar bi nas moglo vznemirjati. To dopoldne je morda šel mimo nas trenutek, ko smo se nazadnje tega svojega življenja privadili. Ali pa se motim? Nemara je vse le trenuten občutek? Bržkone. Da. Da.

*

Dnevi teko. Čas je kakor večno enako tiktakanje ure. Polastila se nas je mrzla otrplost. Le Poljak še kaže znake starega življenja. Njemu ni dobro. Od časa do časa spregovori kako besedo sam s seboj. Mrmra. Zdi se, da od dne do dne bolj slabi. Le malo-kdaj še omeni Sonjo, Tarasa ali Jošo. Kakor da je vse pozabil. Ali pa mu je zdaj vse tako živo pred očmi in sveto, da skriva vse v sebi in ne da nikomur ničesar. Da, vejica španskega bezga je nam vsem narsikaj pričarala. O, to je, povrnili smo se v prve dni svoje kazni. In zdaj, zdaj, se znova uživljamo v nekaj, v nekaj, kar vsi že poznamo, a si nihče ne upa priznati. Strah nas je. V vsem minulem nemiru, v vsem tistem neznosnem hotenju za nečem, nam je šlo le za eno, za vejico španskega bezga.

In zdaj je zvenela. Umrla je za nas spet ljubezen. Eno življenje je spet pokopano. Le spomini so oživel v novi moči na tiste davno doživljane krašne sanje mladosti, ki so se nam nekoč zdele minljive, ki smo se bali zanje, a so zdaj večne in pojdejo z nami iz teh turobnih zidov. Rodilo se je še enkrat vse bogve kolikrat že preživljeno življenje. Stare rane so spet zakrvavele. Umiramo.

*

Poljak bo umrl. On bo umrl prvi. Samo vemo, da bo umrl. A ob tej misli prav za prav nihče ne misli nanj, ki bo moral umreti pred nami. Vsak misli le nase. In res je vsako zanimanje drug za drugega izginilo. Postali smo lutke. Lesene in cunjaste lutke, od katerih zaječi ali zavzdihne zdaj ta zdaj ona, ali pa se le bolešno zgane, če začuti dotikljaj druge.

*

Motim se, neprenehoma se motim. Zdaj imamo spet nekaj novega. Izpremembo. Prav kakor nalašč nam je te zadnje dni prišla zavest, da smo lesene in cunjaste lutke. Neprenehoma gledamo v strop. Vsi. Že dva dni. Dva dni, o, to si človek lahko zapomni; se mu ne zdi, da sta minili kar dve leti. Izprememba je. Gledamo v strop, kakor da odzgoraj nekaj pričakujemo. Časih slišimo nad seboj enakomerne, počasne korake. Tedaj poslušujemo. Natihem šteje menda vsak te korake. Zraven pa ugibamo, kdo neki more biti nad nami. Kak boljši človek? In ker je nad nami, je morda tudi njegov greh manjši? Bržkone bo to kak boljši človek. Hodi s tako gotovimi, umerjenimi koraki. Ali pa je že star. In sam je. Pa svetlobe mora imeti tudi dovolj. Solnce. Tako nemoteno in lahko hodi po svoji celici gor in dol.

Kaj? Kaj je z nami? Ne! Ne! Bogve, kaj je ž njim. Počasi sklanjamo drug za drugim glave. Oni hodi nad nami nemoteno. Zdaj ga tudi mi več ne motimo. Zgoraj ali spodaj, saj to je vseeno. Tukaj je vseeno.

Le zakaj nas mora biti spodaj šest? Zgoraj pa le en sam? mislimo, mislimo. In se te misli nikakor ne moremo otresti. Gloje nas dan za dnem.

Da, in zakaj je oni zgoraj? Ali je storil on manjši greh kakor mi? Greh? Greh?

Čudno, da smo doslej prav za prav tako malo mislili o tem grehu. Kako smo z a š l i v ta kraj. Ali to res že vsi vemo? Morda je res vse samo ob sebi umevno.

Nič se ne vprašujemo. Vsak ima do drugega nekak upravn obzir. Nikoli se ne žalimo. A če bi se izpraševali, tedaj bi ta ali oni v tem izpraševanju gotovo našel kaj žaljivega.

Le tega, da nas ta prenatrpanost boli in da smo drug drugemu v napoto, ne moremo prikriti. Vendar pa smo se drug drugega navadili. Mislim, da če bi se le eden ločil od nas, bi vsi vzdrhteli. Tako smo si postali nekam blizu in strašno tuji, bolj kakor prve dni, ko smo komaj vedeli, kako je komu ime. Združeni v eno bitje smo si tuj mehanizem. Nič več nismo ljudje. Bog ne daj tega, da bi se kdo spomnil za koga, da je človek. Občutek človečnosti smo skrili, pokopali vase. Oblečeni smo vsi enako. V sivo trdo raše-

vino, ki nam je prve tedne prizadevala bolečine. Na koži so se nam napravili izpuščaji. Ali nihče ni o tem nikoli nič potožil. Vse prenašamo molče. Postali smo stroji. Bogve kako velikih izprememb v nas ne bo več. Polagoma se bomo obrabili kakor stroji. In potem nas bodo vrgli ven. Morda bo tedaj, ko bodo koga od nas vrgli ven, še živ, — zase in za svet pa bo mrtev, obrabljen. Nikoli več ne bo videl solnca. V njegovih očeh bo vladal večni mrak. Ohranil si bo le nekaj spominov. In skozi meglo teh spominov bo zagledal svet, v katerem mu bo usihala zadnja kaplja krvi in se mu bo zdel ves tuj in čuden. Počasi pa se mu bodo razblinili tudi ti spomini. V njem bo ostala le topa, zmerom enaka bolečina. Občutek, da je nekoč bilo drugače, — da zdaj ni ničesar več, ker zanj ničesar več ne bo moglo biti; — in to bo vse.

Časih, kadar imam bolj bistre oči, pogledam koga svojih tovarišev, ki je od mene bolj oddaljen, in vidim, da je njegov obraz preprežen s tankimi brazgotinami. Tedaj se mi spomin na začetek tega sedanjega življenja nenavadno osveži. Nekaj grenkega, silno trpkega začutim v ustih. Po vsem telesu me zapeče, kakor da bi se ga še zdaj opletal železen bič. Po temenu mi zagomaze mravljinici, obliva me mrzel pot in kri mi zapolje, sili vsa v glavo. Povsod krog sebe vidim tedaj samo strašne, od krvave sle spaçene obraze. Stojim v globoki kleti do pasu gol. In na tej moji goloti, na gladki, beli polti, se naslaja zakrinkan mož. Govori. Njegov glas je čudovito dober in mehek. Njegova roka je skoro snežnobela in nežna, kakor roka zrele ženske. Gleda me, gleda. Skozi dvoje majhnih luknjic v krinki vidim oddaleč dvoje lesketajočih se drobnih očesc. Čez nekaj časa dvigne ta mož svojo belo roko in pokaže name. Povzdigne svoj glas. Zvok njegovih besed pada kakor balzam na rano. Tako mehek in dober je njegov glas, da me strahotna vsebina njegovih besed prav nič ne pretrese.

Privезujejo me na visok, s krvjo oškropljen steber. Močne roke me dvignejo od tal, krog nog in prsi mi nekdo zadrigne vrv, da obvisim.

«Kdo je bil še s teboj?» zaslišim glas.

Kdo je bil še s teboj?

Kdo je bil še s teboj?

In besede rastejo, zvok je vse močnejši, vse bolj grozeč. Ne! Ne! En sam bo padel, sto, dve sto, tri sto jih bo živelo, če molčiš! V glavi mi šumi, šumi. V ta šum pa udarjajo besede kakor skozi sanje:

«Kdo je bil še s teboj?»

Slišim imena: Ta, Ta, Ta, in Oni, in Peti, in Šesti.

Ali pa jih res slišim? Ali mi jih res kdo glasno našteva tik mojega ušesa? Ali si jih morda ne mislim sam? Ali jih nemara ne

govorim le na tihem sam pri sebi, na tihem, da bi premagal izkušnjavca, da bi si olajšal srce, da bi si prepodil bližajočo se grozo, strahoto smrtne ure. Ne! Ne! Nekdo mi stoji tik ušesa in mi jih glasno našteva: Ta, Ta, Ta, in Oni, in Peti, in Šesti, Sedmi . . ., brez konca. Ali bom priznal, pritrdil . . .?

NE!

Po zraku žvižga. Veke mi padajo vkup. Zveni, po zraku zveni. Nekdo ječi. Železne šibe zvene in se opletajo . . .

«Ali priznaš?»

In iz mene kriči:

«NE! NE!»

Nekdo vpije.

Aaa. Aaa!

Nog se dotika razbeljeno železo.

«Ali priznaš?»

«NE! NE!»

Obлива me nekaj lepkega, toplega.

«He! Ali priznaš?»

«NE! NE!»

In ozračje seka zdaj rezki zvok glasu zakrinkanega moža. Krog mene raste vročina. Telesa se mi opleta bič. Reže v telo. Neprenehoma žvižga.

Pred očmi mi zažari. Z glavo butim vznak, ob steber. V oči mi sili žgoča vročina. Oči! Oči! NE! Ne! ne! Vse slišim, vse vem. Le mižim. Mižim. Glas mi pojema. Vročina v očeh je vse hujša. Mižim. Mižim. In v očeh je vse rdeče. Peče. Peče.

PRIZNAŠ!

Daaa! Vse!

— — — — —

Izdajalec! O, izdajalec! — Nekdo me sune in od mene se odloči nekaj sparjenega in lepkega. Steber. — — — — — — — — — — Padel sem na tla. Vsega se zavedam. Noge so opečene. Trepalnice ožgane. Krog telesa se mi vijó globoki krvavi kolobarji. Nekdo me suje z nogo v bok. Po vsem telesu me žge, žge. Vode! Dajte mi vode! Telo se mi zvali na nekaj mehkega, voljnega in hladnega. Vode! Pogledal bi rad. Ne morem. Pogledati ne morem. Ničesar ne vidim. V glavi čutim strašno bolečino. Buči, tako buči. In pogledati ne morem. Trepalnice so se mi zlepile. Obhaja me vse večja slabost. Kje so roke? Noge?

Ničesar več ne vem.

In potem, čez dolgo, dolgo časa, sem se prebudil v teh zidovih. Takrat sem bil sam. Jokal sem in se zvijal od bolečin. Takrat sem

še vedel za čas. Zdel se mi je neskončno dolg. In dan sem ostro ločil od noči. Potem pa sem nekega dne nenadoma začutil, da se je z menoj nekaj zgodilo. Nobena stvar me ni več veselila. Čuti so ginevali. Čas je tekel, neprenehoma tekel in nikoli več nisem pomislil, da čas hiti. Utonil sem v brezčasje. Vse mi je bilo odveč, vseeno, do zadnjih dni. Le čut prostora je rastel, rastel v neskončnost. Čas pa je obstal. Ali čudno, kljub prostoru nisem z nikakim veseljem več mislil na prostost. Vedel sem že, da je tam zunaj, za temi starimi zidovi svet. Velik svet. A od tega sveta ni prihajal k meni najmanjši šum. Spomin mi je bil otopel. Pač. Od časa do časa se mi je porajala ena sama velika misel: kako priti ven iz tega prostora. In na to sem mislil potem dan in noč. Časih po dolge ure nisem trenil. Ali pa sem meril ječo, si v duhu predstavljal debelino zidov in ugibal, kje je vzhod in kje sever. A čim bolj sem o tem premišljal in ugibal, tem manj sem vedel. Čez čas sem opustil vsako misel, kako priti spet v svet. Izginila je tudi zadnja nada. Le nekaj je ostalo: M i s e l. — Kaj vem, morda je bilo to le nekako čuvstvo misli. Ali misel je visela nad menoj kakor Damoklejev meč in plavala kakor angel varuh. Vsega me je prevzel občutek misli, neprestanega razglabljanja. Srce se je nekam čudno umirilo, in pogosto je celo popolnoma zastalo. Le ta zavest in tudi sreča, da samo še mislim, me je držala pokonci do današnjega dne. V tej ječi je polno mojega duha. Vsa ječa so moji možgani. In pripeti se, da gre kdaj pa kdaj moj duh iz te ječe v širni svet, pod zvezde, v tihoto neba, v temne gozdove in domove ljudi. Ampak ta svet je popolnoma drugačen, kakor oni, ki sem ga moral zapustiti, preden se je od mojega telesa ločil tisti sparni, od moje krvi mokri steber. In če bi zdaj prišel v svet, ne vem, skoro da ne vem, kaj bi počel v njem. Morda bi bil hudo sam, ves osamljen, tako sam celo s samim seboj, da bi ne mogel ničesar početi. Ali pa, kdo ve... O, da, prav gotovo — zavil bi vrat inkvizitorju.

Da! Da!

III.

Mislím, da živimo v letu 1496. In če se Bolgar, ki je prišel zadnji, ni zmotil, sedi na španskem prestolu grabežljivi Ferdinand, ki mu pravijo Katoliški. V Rimu vladari poštenjak papež Aleksander VI. V zemlji gospoduje diktator, prior dominikancev, Tomaž de Torquemada. Da, zdaj se spominjam. Zdaj se prav vsega spominjam: Meni in nam vsem je šlo le za vejico španskega bezga.